

Рамазан айының басталуы мен аяқталуын қалай анықтау керек?

كيف نعرف بداية شهر رمضان ونهايته؟

< Қазақ тілі – Kazakh – كازاخى >

Islamic.kz сайтынан

من الموقع Islamic.kz

Рамазан айының басталуы мен аяқталуын қалай анықтау керек?

Аса Мейірімді, ерекше Рахымды Аллаһтың атымен!

Әлемдердің Раббысы – Аллаһқа мадақ, Пайғамбарымыз Мухаммадқа, оның отбасы мүшелеріне және барлық сахабаларына Аллаһтың сәлемі мен игілігі болсын!

Ал содан соң:

Рамазанның келуі екі тәсілмен анықталады:

1. Аспанда Рамазан айын көру арқылы;

Егер ай ша`бан айының жиырма тоғыздан отызына қараған түні байқалған болса, онда бұл Рамазан айының басталғанын білдіреді. Ол айда ораза тұтып шығу керек, өйткені Аллаһ Тағала былай деді: *«Сендерден кім осы айда болса, ораза ұстасын!»* (Бақара 185).

2. Оның алдындағы Ша`бан айының аяқталуын анықтау арқылы.

Егер Ша`банның отыз күні өтіп кеткен болса, онда отыз бірінші күн міндетті түрде Рамазанның алғашқы күніне сай келеді. Аллаһтың елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) былай деді: *«Айды көрсеңдер - ораза тұтыңдар да, айды көрсеңдер – ауыз ашыңдар. Ал егер оны (бұлттардың себебімен) көре алмайтын болсаңдар, онда алдыңғы айды (Ша`банды) отыз күнмен аяқтаңдар»* (әл-Бухари 1909, Муслим 1081).

Рамазанның басталуы мен аяқталуын бекіту үшін неше мұсылманның куәлігі қажет?

Рамазан айын көрді деп бекітуге бір ізгі мұсылманның куәлігі жеткілікті. Ибн `Умар былай деп баяндайтын: *«Адамдар туған айды көруге тырысып жатқан, ал мен Пайғамбарға (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) оны көргенімді хабарладым. Сонда Пайғамбар (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) ораза тұтуға шешім қабылдады да, басқаларға да соны бұйырды»* (Әбу Дәуд 2342, әд-Дәрімиді 1691, әл-Хаким 1/423. Хадистің сенімділігін Ибн Хузайма, Ибн Хиббан, әл-Хаким, Ибн Хазм, әз-Зәһаби, әл-Мунзири, ән-Нәуауи, Ибн Хажар, әл-Әлбани секілді имамдар растаған).

Ал Рамазан айының аяқталуы мен Шәууал айын көру туралы айтар болсақ, онда оны бекіту үшін ізгі мұсылмандардан екі куәлік керек. `Абдур-Рахман ибн Зәйд ибн әл-Хаттаб Рамазан айының келуіндегі күмән күніндегі құтпасында былай деп айтқаны жеткізіледі: *«Расында, мен Аллаһ Елшісінің (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) сахабаларының арасында отырдым және олардан ораза туралы сұрастырдым. Олар маған Аллаһ Елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) былай деп айтқанын хабарлады:*

“Жаңа туған айды көріп, ораза ұстаңдар да, оны көріп, ауыздарыңды ашыңдар, әрі діни рәсімдеріңді атқара беріңдер. Ал егер сендерге ай кқрінбесе, онда (алдыңғы айдан) отыз күнін санап шығарыңдар. Әрі ізгі мұсылмандардың қатарынан екі куәгер куәлік берсе, ораза тұтыңдар және ауыздарыңды ашыңдар”» (Ахмад 4/321, ән-Нәсаи 1/300, әд-Дәракутни 232. Хадис сахих. Қараңыз: “Ира әл-ғалил” 909).

Сонымен адамдар айды көрген екі мұсылманның куәлігімен оразаны бастаулары және аяқтаулары керек екені түсінікті болды, бірақ Ибн `Умардың оразаның басталуы туралы хадисі бұған ерекшелену енгізеді де, оразаны бастау үшін бір адамның куәлігі де жететінін дәлелдейді. Ал оразаның аяқталуы жайында айтар болсақ, бізде бір куәгермен шектелудің рұқсат етілгеніне бізде ешқандай дәлелдеріміз жоқ (Қараңыз: “Тухфатуль-ахуази” 3/374).

Айды көрген ел ғана ораза ұстайды ма, әлде барлық елдер ме?

Бұл мәселеде ғалымдар арасында үлкен қарама-қайшылық бар. Кейбір ғалымдардың пікірі бойынша, жаңа туған айды көрудің негізінде әлемнің түкпір-түкпіріндегі барлық мұсылмандар ораза ұстауы қажет. Басқа ғалымдардың пікірі бойынша, қай елде жаңа туған айды көрсе, сол ел ғана ораза ұстайды. Ал үшінші топ ғалымдардың айтуы бойынша, географиялық орналасуы ортақ елдердің барлығы ораза ұстауы керек. Осы орайда ғалымдардың барлығы бірдей хадистерге хадистерге сүйенген, бірақ оларды түсінуде келіспеушілікке түскен.

Алайда бұл мәселеде «егер ай белгілі мекенде пайда болса, онда онымен түндері ортақ мекендердің барлығына ораза парыз етіледі» деген пікір ең жақсы пікір болып табылады. Мысалы, айдың Азияда пайда болуы оның Еуропада пайда болуынан өзгешеледі, ал оның Африкада пайда болуы Америкада пайда болуынан өзгеше. Әрбір аймақта немесе елде тұрғандардың өздері оразаның басталуын анықтайды. Бұл ханафилердің, шафи`илердің, ханбалилердің және кейбір мәликилердің пікірі болып табылады. Сондай-ақ бұл пікірді шейхул-Ислам Ибн Таймийя да таңдады (“әл-Қауанинул-фикһия” 103).

Оразаны өз елінің мұсылмандарымен бірге бастап, олармен бірге аяқтау керек

Әбу Һурайрадан жеткен хадисте Пайғамбарымыздың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) былай дегені хабарланады: *«Барша (адамдар) ораза тұтқанда ораза тұтыңдар және барша (адамдар) ауыз ашқанда ауыз ашыңдар, әрі құрбан шалуды да барша (адамдар) орындайтын кезде орындаңдар»* (әт-Тирмизи 697, Ибн Мәжаһ 1660. Хадистің сенімділігін имам Әбу Иса әт-Тирмизи, имам Ибн Муфлих, шейх Ахмад Шәкир және шейх әл-Әлбани растаған).

Осы хадисте «айды көрген адам, егер имам (билеуші) оның куәлігін қабылдасамса, өзі ораза тұта беруі керек» деп есептейтіндерге қарсы дәлел бар. Имам Әбу `Иса әт-Тирмизи былай деген: *«Кейбір ғалымдар айтқандай, бұл хадис жама`атпен (халықпен) және адамдардың көпшілігімен бірге ораза тұтып, олармен бірге ауыз ашу керектігін білдіреді»* (Қараңыз: «әл-Жәми`» 3/311).

Шейхул-Ислам Ибн Таймия былай деген: *«Адам айды көрсе де, жалғыз өзі ораза ұстамауы және оразасын аяқтамауы керек. Ол, бұған Пайғамбардың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) хадисі нұсқағандай, адамдармен бірге ораза тұтып, оны аяқтауға тиісті»* (Қараңыз: “Мәжму`ул-фәтауа” 25/114).

Ибн әл-Қайим былай деп айтқан: *«Бұл хадисте «астрономиялық есептер ақылы айдың орналасуын білетін адамға ораза тұтып, ауыз ашуға болады» дейтін кісілерге қарсы дәлел бар. Сол сияқты: «Егер адам айды көрсе, бірақ қазы оның куәлігін қабыл етпесе, онда ол жалғыз өзі ораза ұстауы болмайды», - деп айтылған»* (Қараңыз: “Тахзибу-с-Сунан” 3/214).

Имам әс-Сән`ани былай деген: *«Бұл хадисте айт күндерін анықтауда адамдармен келісімде болу керектігі және айды көріп, әрі айт басталды деп санайтын жеке адам, жұртпен келісімде болуға міндетті екеніне дәлел бар. Айт намаздарға, оразаның аяқталуына және құрбандық шалуға қатысты адамдардың бірлігін ұстану – жеке адамға уәжіп (міндетті) болып табылады»* (“Субулю-с-Сәләм” 2/72).

Бұл пікір сахабалардың істерімен де расталады. Масруқ айтқан: *«Мен `Айшаға `Арафа күні бардым, сонда ол: “Масруққа ботқа беріндер, әрі оны тәттірек жасаңдар”, - деді. Масруқ былай деді: “Бүгін Құрбан Айт күні деп қауіптенбесем, басқа ештеңе мені ораза тұтудан тыймайтын еді”. Бұған `Айша: “Құрбан Айт күні барлық адамдар құрбандық шалғанда, Ораза Айт күні барлық адамдар ауыз ашқанда!”, - деп жауап берді»* (әл-Бәйһақи. Иснады хасан. Қараңыз: “әс-Силсилә әс-Сахиха” 1/442).

Осы дәйектердің негізінде ислам елдерінде тұрып өз халықтарымен бірге ораза ұстамайтындардың істері қате екендігі айқын болады. Яғни, егер мысалға, Сауд Арабиясында Рамазан айының келуі анықталды, ал Мысырда немесе басқа ислам жеріндегі мұсылмандар айды әлі көрмеді делік. Бұндай жағдайда осы елдің тұрғынына Сауд Арабиясымен бірге ораза ұстауына болмайды, өйткені бұл әрекет пайғамбардың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын): *«Барша (адамдар) ораза тұтқанда ораза тұтыңдар және барша (адамдар) ауыз ашқанда ауыз ашыңдар, әрі құрбан шалуды да барша (адамдар) орындайтын кезде орындаңдар»*», - деген әміріне қайшы келеді.

Рамазан айының келуін астрономиялық есептерге сүйеніп анықтауға бола ма?

Рамазан айының басталуы мен аяқталуын анықтаудың шарифатта екі тәсілі ғана бар деп жоғарыда айтып өткен едік:

1. Айды көру арқылы.

2. Және бұлтты күні, шә`бан айының отыз күнін санап шығу арқылы. Оның отыз бірінші күні, Рамазан айының бірінші күні болып есептеледі. Аллаһтың Елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) былай деді: «*Айды көріп ораза ұстаңдар, әрі айды көріп ауыз ашыңдар. Ал егер оны (бұлттардың себебімен) көре алмайтын болсаңдар, онда алдыңғы айды (шә`банды) отыз күнмен аяқтаңдар*» (әл-Бухари 1909, Муслим 1081).

Бірақ Аллаһ Елшісінің (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) бұл сөздеріне көптеген мұсылмандар бүгінгі күні көңіл бөлмей жүр. Олар қандай да астрономиялық есептерге сүйеніп, адамдарға оразаның басталу және аяқталу күндерін бір жыл бұрын алдын-ала хабарлап қояды. Ал Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) оразаны айды көргенде бастауды және оны айды көргенде аяқтауды бұйырған ғой!

Пайғамбардың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) сахабалары да, ізгі сәләфтар да бұған ұқсас ештеңе істемеген. Әрі Рамазаның басталуы мен аяқталуын осындай тәсілмен анықтау «Рамазан айының басталуы мен аяқталуы (айды) тек көзбен көру арқылы анықталуы керек» деп айтатын үммет имамдарының бір аузды келіскен пікіріне қайшы келетін дінге еңгізілген жаңалық болып табылады (Қараңыз: “Бидаятул-мужтаһид” 1/423, “Хашияту Ибн ‘Абидин” 2/393, “Фатхул-Бәри” 4/159).

Көптеген ғалымдар Рамазан айын анықтауда астрономиялық есептерге сүйенуге болмайтыны жайлы үмметтің бір ауызды пікірін (ижма`) жеткізді.

Хафиз ибн Хажар былай деп айтқан: «*Ибн әл-Мунзир оразаны астрономиялық есептерге сүйеніп анықтауға болмайтыны туралы бірауызды пікір (ижма`) жеткізді*» (Қараңыз: “Фатхул-Бәри” 4/147).

Шейхул-Ислам Ибн Таймийя былай деді: «*Сүннет пен сахабалардың бірауызды пікірі астрономиялық есептерге сүйенуге болмайтындығына нұсқайтынына ешқандай күдік жоқ! Ал кім айдың басын анықтауда оған сүйенетін болса, ол шарифатта адасқан, дінге жаңалық еңгізуге жақтасқан және өзінің ақылы мен есебінде жаңылған болып табылады*» (Қараңыз: “Мәжму’ул-фәтауа” 25/207).

Алайда, кейбір ғалымдар бұл бірауызды пікірге оразаны бекітуде астрономиялық есетерге сүйенуді рұқсат еткен атақты табиғин Мутарриф ибн Аблуллаһ әш-Шәхир қайшы келгенін жеткізген.

Алайда хафиз Ибн Абдул-Барр былай деген: «Мутарриф ибн Абдуллаһтан жеткізілетін нәрсе сенімді болып табылмайды! Бірақ бұл нәрсе одан жеткендігі сенімді болғаның өзінде де, оның қате болуы себепті оған ілесуге болмайды». Қз.: “әт-Тамхид” 14/352.

Тура соны шейхул-ислам Ибн Таймийя да былай деп жеткізген: «Егер бұл (хабар) одан сенімді түрде жеткен болса да, ол ғалымның қатесі болып табылады». Қз.: “Мәжму’уль-фатауа” 25/182.

Сол секілді Ибн Рушд та өзінің «Бидаятул-мужтаһид» (2/557) кітабында, Рамазанды осылайша есептеудің әдісін имам әш-Шәфи`и де рұқсат етеді деп айтып кеткен. Алайда бұл да сенімді емес, өйткені имам әш-Шәфи`идің еңбектерінде бұған ешқандай нұсқау жоқ, әрі шәфи`и мазһабының атақты ғалымдары да одан ғалымдардың бір ауызды келісіміне сәйкес келетін пікірді жеткізген. Шейхул-ислам Ибн Таймийя: «Бұл имам әш-Шәфи`иге жапсырылатын негізсіз өтірік, бұдан қалса имам әш-Шәфи`иден осыған қарама қайшы нәрсе жеткізіледі!», - деген. Қз.: “Мәжму’уль-фатауа” 25/183.

Тура соны хафиз Ибн Абдуль-Барр, қады Абу Бакр ибн әл-Араби және хафиз Ибн Хажар да айтқан. Қз.: “әт-Тамхид” 14/354, “Ахкамуль-Қуран” 1/82, “Фатхул-Бәри” 4/146.

Сөйтіп, бізге бұл мәселедегі ғалымдардың бірауызды пікірінің ақиқат, ал бұған қарсы айтылған сөздердің астында ешқандай негіз жоқ екендігі айқын болды.

Бірақ тіпті егер имамдардың бірі рамазанның басталуы мен аяқталуын астрономиялық есептерге сүйеніп анықтауды рұқсат еткені расталған жағдайда да, бұл ол істің рұқсат етілгендігіне нұсқамайтын еді. Шейхул Ислам Ибн Таймийя былай деп айтқан: «Шариги дәлел – бұл Құран, Сүннет және ғалымдардың бірауызды пікірі (ижма`)! Ал кейбір немесе көпшілік қалалардың әдеттері, немесе ғалымдардың көпішілігі, немесе қарапайым құлшылық етушілердің және т.с.с. пікірі туралы айтар болсақ, онда бұлардың ешқайсысын да Аллаһ Елшісінің (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) сөздеріне қайшы қоюға болмайды» (Қараңыз: «әл-Иқтида” 1/270»).

Имам Ибн Қудама былай деген: «Кімде-кім оразаның басталуын анықтауда астрономдардың сөздеріне сүйенсе, әрі олар дұрыс (анықтаумен) бірдей болып шықса да, оның оразасы жарамсыз болады, тіпті егер астрономдар (рамазан айын есептеп шығаруда) жиі жағдайда дұрыс айтып жатса да. Бұның себебі оразаны анықтаудың бұндай әдісі соған негізделуге рұқсат етілетін шариги дәлел болып табылмайтынында, әрі мұндай тәсілдің бары жоқпен тең. Ал Пайғамбарымыз (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын): **“Айды көріп ораза тұтыңдар және айды көріп ауыз ашыңдар!** - ал басқа хадисте, - **Айды**

көрмейінше ораза ұстамаңдар және айды (тағы да) көрмейінше ауыз ашпаңдар!», - деген» (Қараңыз: “әл-Муғни” 3/9).

Имам әл-Хараши былай деп айтқан: «*Ораза астрономның сөздеріне негізделіп бекітілмейді. Шаригат оразаны тек айды көрудің негізінде немесе оны көргендердің куәлігі арқылы немесе ша`бан айның аяқталуы арқылы бекітті. Әрі шаригат осыдан тыс нәрселер туралы хабарлаған жоқ. Сондықтан егер астроном айдың басталғанын не аяқталғаны туралы айтса, оның сөздеріне де, есептеріне де сүйенуге болмайды. Әрі жүрек оған сенеді ме, жоқ па – бәрі-бір!*» (Қараңыз: “Шарх мухтасар Халил” 2/237).

Аллаһтың Елшісі (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) оразаның басталуы мен аяқталуын анықтау әдісіне нұсқаған, әрі ол – (айдың басталуын) көзбен көріп бекіту. Оны қолдануға әрбір адамның мүмкіншілігі бар. Әрі ол оразаны анықтап бекіту үшін мұндай астрономиялық әдісті орнатқан жоқ, өйткені мұндай білімге тек жеке біреулер ғана ие.

Айтакетерлік тағы да бір жайт: бұл жерде сөз айды көру үшін қандай да бір астрономиялық құралдарды пайдалану туралы емес, оразаның басталуы мен аяқталуын дәл астрономиялық есептерге негізделіп анықтау туралы болып тұр.

Қорытындылай келе, егер мұсылмандар, мысалы, Діни басқармасы астрономиялық есептерге негізделетін және бір ай бұрын оразаның басталатын күнін алдын ала хабарлап қоятын елде өмір сүрсе, онда осыда оларға ілесуге болмайтынын атап өту қажет. Жоғарыда имам Ибн Қудаманың «*Кімде-кім оразаның басталуын анықтауда астрономдардың сөздеріне сүйенсе, әрі олар дұрыс (анықтаумен) бірдей болып шықса да, оның оразасы жарамсыз болады, тіпті егер астрономдар (рамазан айын есептеп шығаруда) жиі жағдайда дұрыс айтып жатса да!*» деген сөздері келтірілген болатын.

Олар тарапынан жасалатын мұндай іс-әрекеттің себебі жиі жағдай да үкіметпен келісім жасауға байланысты болады, өйткені демалыс күнін жариялау қажет болады т.с.с. Бұл, әрине, шаригат ережелерімен ойнау болып табылады. Мұндай жағдайда мұсылман адам оразаның басталуын және аяқталуын (айды) көріп бекіту арқылы есептейтін мұсылман еліне ілесуі қажет.

Бірақ егер сол діни басқарма оразаны анықтауда (айды) көруге негізделсе әрі оған осыда осы елдің мұсылмандарының басым бөлігі ілессе, онда олармен бірге ораза ұстау керек болады. Сондай-ақ олар оразаны бастауда қандайда-бір ислам еліне, мысалы, Мысырға, сүйенсе, онда Пайғамбардың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) «*Барша ораза ұстағанда ораза ұстаңдар*» деген бұйрығына ілесу үшін, оразаны бастауда басқа мұсылман еліне, мысалы, Сауд Арабиясына сүйенбей, оразаны олармен бірге бастау керек.

Осылайша осы мәселеге қатысты пікірлерді біріктіруге болады.

Осы жерде шейх әл-Әлбанидің пікіріне де нұсқау керек. Ол: «Мұсылман елдерінде оның тұрғындарымен бірге ораза ұстау керек, тіпті осы ел оразаны анықтауда астрономиялық есептерге сүйенсе де», - деп есептеген. Ол осыда үмметтің бірлігі бар деп санап, бір үйде әкесі мен баласы оразаны әртүрлі ұстайтын жағдай болып жататынын, өйткені баласы Саудияға қарап, ал әкесі өз еліне қарап ораза ұстайтынын мысалға келтірген. Ол сондай-ақ бүкіл дүние жүзінің мұсылмандары о баста оразаны бір (айды) көзбен көріп бекітуге негізделіп ораза ұстауға тиісті екендігін, әрі біртұтастық пен Пайғамбардың (оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) баршаға арналған *«Айды көріп ораза ұстаңдар және айды көріп ауыз ашыңдар»* деген бұйрығы осыны қамтитынын, алайда бұл қазіргі кезде орын алмай жатқанын айтқан. Сондықтан да, оның айтуынша, екі жамандықтың ішіндегі аздауын таңдау қажет, ал бұл өз еліңмен бірге ораза ұстау, тіпті егер ол астрономиялық есептерге сүйенсе де. Бұл туралы шейх «Сильсиләтул-Һуда уа-н-нурда» № 403, 698 бірнеше рет айтқан.

Біз¹ құрметті шейхтың бұл пікірін әділеттілік үшін атап өттік, бірақ біз осы мәселеде Ләжнаның пікіріне² ілесеміз. Бұдан қалса, имамдардың «астрономиялық есептерге негізделген ораза өздігінен жарамсыз, тіпті бұл есеп дұрыс болса да» деген сөздері өте қорқынышты-ақ. Содан соң, «Бір елде айды көрудің негізінде барлық ел ораза ұстауға міндетті ме, әлде тек айды көрген ел ғана ораза ұстайды ма?» деген мәселеді орынды келіспеушілік және екі тараптан да күшті дәлелдер бар, ал оразаны астрономиялық есептерге сәйкес анықтауға қатысты мұндай айтуға болмайды.

Дайындаған www.Tolslam.com сайтының редакциясы;
Орыс тілінен қазақ тіліне аударған www.oraza.kz сайтының редакциясы;
Аударма мәтінін редакциялаған www.abuhanifa.kz сайтының редакциясы.

¹ Яғни www.Tolslam.com сайтының редакциясы.

² Яғни *“Егер мұсылман адам [.....] немесе оразаның басталуы мен аяқталу мәселесімен өз әуес-қалауларына сәйкес ойнайтын елде өмір сүрсе, онда ол шаригат заңнамаларын басшалаққа алатын елге ілессе, мұның оқасы жоқ!”* деген пікіріне. Толығырақ «Суаль уа жауаб» № 1602, 1248, 1226, 12600, 50522 қараңыз (ред.).